

Meer dan een eeuw geleden ontwierpen Nederlandse architecten een leprozenkolonie in Zuid-Afrika. Het tegenwoordige Westfort Village lijdt onder ernstig verval. Op dit moment ondersteunt Nederland de bewoners in hun streven naar rehabilitatie van deze historische plek. MARIEKE KUIPERS & JEAN-PAUL CORTEN

COLLECTIE UNIVERSITEIT VAN PRETORIA

FOTO REE, MARIEKE KUIPERS

Publieke Werken, met in het midden met de lange baard architect Sytze Wierda en aan zijn rechterhand Klaas van Rijse jr.

Westfort Village bij Pretoria

Overlevingskansen voor een leprozenkolonie

Lange tijd was lepra een zeer besmettelijke en gruwelijke ziekte, waarvoor geen medicatie bestond. Patiënten waren gedoemd om geïsoleerd te leven en, voor zover mogelijk, te werken. Bij de Zuid-Afrikaanse stad Pretoria gebeurde dat in de land- en tuinbouw op de Witwatersrandberg vanuit Westfort Village, zoals de enclave tegenwoordig heet. Deze permanente inrichting voor leprapatiënten is in 1897 en 1898 op veilige afstand van de stad gebouwd. De kleinschalige leprozen-enclave doet dorps aan tegenover de oprukkende stadsuitbreiding. De zogeheten Wilhelmiense architectuur heeft duidelijk Nederlandse trekjes, zoals puntaken en speklagen, naast typisch lokale elementen als veranda's. Geen wonder, want de oudste gebouwen zijn ontworpen door de Nederlandse architecten Sytze Wopkes Wierda en Klaas van Rijse jr. Zij leidden het Departement van Publieke Werken van de Zuid-Afrikaansche Republiek, die gesticht was door

de Afrikaanstalige Boeren in de Transvaal. Precies honderd jaar na haar bouw werd de inrichting gesloten. Permanente afzondering van lepralijders was niet langer noodzakelijk. Westfort Village kwam leeg te staan en werd al snel informeel bezet door vierduizend mensen. Zij leven op of onder de armoedegrens in vervallen gebouwen. Toch onderscheidt het dorp zich positief van de vele sloppenwijken in Zuid-Afrika. De enclave heeft een ruime en groene opzet, die het mogelijk maakt kleine bedrijvigheid op te zetten en eigen groenten te verbouwen. De hofjesstructuur voorziet in de behoefte aan sociale interactie. En de collectieve gebouwen dienen nu de gemeenschapszin. Er is een hechte groep bewoners ontstaan, die zich inzet voor het behoud van dit culturele erfgoed. Zij hebben formeel geen zeggenschap over Westfort Village, maar ze hebben wel behoefte aan verbetering van de leefomstandigheden. De overheid wil hun daarin wel tegemoetkomen, maar liever niet binnen de enclave.

Hoewel deze een erfgoedstatus heeft, ontbreekt het aan een visie op behoud en herbestemming. Op verzoek van bewoners en gemeente helpt Nederland de betrokken partijen in de zoektocht naar een uitkomst die voor allen acceptabel is.

Historische band

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed biedt deze hulp op grond van het internationale cultuurbeleid van de ministeries van Buitenlandse Zaken en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. In dit kader zoekt de Rijksdienst samenwerking met een tiental landen. Het zijn landen waar Nederland een historische band mee heeft vanwege koloniale overheersing, handelsbetrekkingen of culturele uitwisseling. Zuid-Afrika is een van deze landen. Niet alleen vanwege de overheersing van de Kaapkolonie ten tijde van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, maar ook vanwege de cultuuruitwisseling met de Boerenrepubliek in de negentiende eeuw.

De grootte van de rijtjeswoning in de leprozenkolonie weerspiegelde de positie of herkomst van de patiënt

FOTO RCL MARIEKE KUIPERS

Het administratiegebouw is tegenwoordig in gebruik als winkel

Aan het eind van die eeuw had president Paul Kruger Nederlandse expertise voor bestuur en bouwkunst naar de Boerenrepubliek gehaald om deze te moderniseren. Dit gebeurde in een steeds grimmigere competitie met de Britten, die de Nederlandse kolonie op de Kaap in bezit hadden genomen en Zuid-Afrika geheel wilden verengelen. De Boeren trokken naar het noorden, maar ook daar ontkwamen zij niet aan de Britse expansiedrang. Daarom bouwden zij bij de leprozenkolonie gelijktijdig een fort, om Pretoria te kunnen verdedigen. Vergeefs. Na de verovering herdoopten de Britten de fortificatie tot Westfort. Deze naam

ging vervolgens over op de leprozenkolonie. Haar opzet met lage woningen met tuintjes is geïnspireerd op Nederlandse fabriekstuindorpen en medische en sociaal corrigerende gestichten. De grootte van de rijtjeswoning weerspiegelde de positie of herkomst van de patiënt. Mannen en vrouwen waren gescheiden gehuisvest, behalve bij echtparen. Ook voor het personeel waren er aparte woningen. Langs de enige toegangsweg zijn een administratiegebouw en postkantoor gesitueerd. Verspreid over het terrein staan een hospitaal, een apotheek, scholen en kerken, en er ligt een begraafplaats.

Complementaire kennis

De assistentie van de Rijksdienst is gericht op lokale capaciteitsopbouw, zodat de experts ter plekke de transformatie zelfstandig kunnen voortzetten. De expertise die de dienst biedt, is om die reden complementair aan de kennis die al in het land aanwezig is. In het geval van Westfort ligt de meerwaarde in de ervaring van de dienst op het gebied van 'behoud door ontwikkeling'. Deze benadering grijpt terug op de Nederlandse ervaring uit de tijd van de stadsvernieuwing in de jaren zestig, zeventig en tachtig. In eerste instantie is steun geboden aan de gezamenlijke studio van de universiteiten van Pretoria en Delft. Studenten Bouwkunde uit Pretoria en studenten Heritage & Architecture uit Delft ontwierpen oplossingen voor de rehabilitatie van Westfort Village. Zij verzonden nieuwe functies voor de oude bebouwing. Zo dachten zij aan een weeshuis, een hotelschool, een middelbare school, een festivalterrein en stedelijke landbouw. De studentenplannen zijn weliswaar niet meer dan studie-oefeningen, maar zij tonen wel aan dat Westfort Village veel ontwikkelpotentie biedt.

De opzet met lage woningen met tuintjes is geïnspireerd op Nederlandse fabriekstuindorpen

Die potentie werd besproken met alle betrokken partijen tijdens een workshop. Deze hield de Rijksdienst in het Ditsong National Museum of Cultural History op verzoek van de gemeentelijke monumentenzorg. Hoewel de workshop geen uitgewerkt herontwikkelingsplan heeft opgeleverd, bracht deze dat wel dichterbij. Juist vanwege zijn neutrale positie in het wespennest van strijdige belangen is de Rijksdienst erin geslaagd de partijen om een en dezelfde tafel te krijgen. En dat heeft al positieve gevolgen gehad. Zo is het provinciebestuur, dat eigenaar is van de enclave, inmiddels doordrongen geraakt van zijn verantwoordelijkheid voor de toekomst van Westfort Village. Ook is het gemeentebestuur zich nu bewust van de ontwikkelingspotentie die de enclave Pretoria biedt. Tegelijk heeft de erfgoedafdeling van dezelfde gemeente zich verbonden met de lokale erfgoedstichtingen. Zij zullen gezamenlijk werken aan de bewustwording van het belang van de enclave voor de bewoners en de stad. Daarmee is de hoop op een vitale toekomst van de leprozenkolonie nieuw leven ingeblazen. ❏

Marieke Kuipers, senior specialist jongere bouwkunst, en Jean-Paul Corten, senior beleidsmedewerker, beiden bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, bieden expertise in Westfort Village, m.kuipers@cultureelerfgoed.nl & j.corten@cultureelerfgoed.nl.